

Літературно-краєзнавчі еверести Миколи Каляки

Микола Михайлович Каляка (народився 19 грудня 1929 року в Херсоні) – український прозаїк, драматург, поет, перекладач, публіцист, критик, громадський діяч, член Спілки журналістів України (1964) та НСПУ (2002). Нещодавно наш земляк став лауреатом обласної літературної премії імені М.Куліша за книгу «Рукопис знайдено в каюті Ушакова» (2007). Друкуватися М.Каляка почав з 1956 року, широко знаний він як журналіст, що працював у газетах Херсонщини («Надніпрянська правда», «Судостроитель»). Неодноразово митець виконував функції редактора місцевих видань – газети «Судостроитель» (у 1961-1966 рр.) та альманаху «Елінг» (№№ 1-8, 2002-2008). Як краєзнавець він є автором багатьох публікацій: «Степові» – 110!» (про херсонський белетристичний збірник 1886 року), «От де, люди, наша слава!» (про херсонські альманахи 1905 року «З потоку життя» і «Перша ластівка»), «Літературна лоція Херсонщини» (в двох книгах) та ін.

Художній світ Миколи Каляки багатий і розмаїтий: більше півстоліття тривають його літературні пошуки. І на цьому велетрудному шляху були й злети, траплялися й невдачі. Але письменник ніколи не спинявся на здобутих рубежах, невтомно експериментував, рухався далі в своєму невгамовному бажанні досягти нові й нові творчі висоти.

Жанровий спектр ужинку митця надзвичайно широкий: від різноманітних ліричних модифікацій, репрезентованих ще ранніми публікаціями у періодиці – до численних різновидів новелістики, від драматичних етюдів – до зразків повістєвого та романного епосу.

Поезія характерна для М.Каляки, але все ж знаходиться десь на периферії його літературного доробку. У 50-х роках він опублікував вірші «Письмо солдата», «Снегурочка» та ін. Працював письменник і над багатомасштабним романом у віршах «Очаків». Та й нині, на жаль, М.Каляка не зібрався видати свої поезії окремими збірками, що давно вже на часі. Це увиразнило б його творчу особистість.

Особливо полюбає М.Каляка прозу. І це невипадково. Адже епічний розмах літературного тексту дозволяє повнокровно й усебічно відобразити суспільне життя у найрізноманітніших його виявах. У М.Каляки зустрінемо зразки документального роману («Рукопис знайдено в каюті Ушакова», «Осокори пам'ятають про все»), повісті («Шосе корабелів», «Ти – моє кохання»), оповідання («Кардашинський лиман», «Встреча», «Сборщики») та новели («Помста», «Грот-щогла»), гуморески («Не смішно») і «не гуморески» («Як я кинув писати»), ліричного етюда («Онук») та нарису («Здрастуй, майбутнє!», «Троянди на вулиці», «Головний будівельник Херсона», «Перше знайомство»), малюнка («Алая лилия») та поезії в прозі («Багат-вечір»). Часом автор деталізує, уточнює жанрову визначеність тексту: наприклад, «Шлях життя» (весняний етюд).

Як член херсонського куреня сатириків і гумористів, де має прізвисько Говорун, М.Каляка плідно працює в царині сміхової культури. До збірки анекдотів «Звідки береться туман?» він умістив більше двадцяти «смішних оповідок», адресованих дитячому читачеві – «У дусі часу», «За стільки років», «Можеш падати», «Чому зупинився завод», «Нічого не говорив» та ін. У жанрі сатири ним написані твори «Клеймо», «Гітлер», «В павлиньих перьях» та ін.

Оповідання-спогади про війну «Божевільна», «Антонівська переправа», «Одеська площа», «Пионерський галстук» створені митцем на помежів'ї між мемуаристикою, художньою літературою та публіцистикою.

Етюд «Без тебе мені бракувало б повітря» та однойменна радіоновела розповідають про трагічну долю визначного українського письменника, перекладача, публіциста, критика, видавця, педагога, громадського і культурного діяча, керівника національно-культурно-політичного товариства «Українська хата» в Херсоні часів УНР, викладача Херсонського інституту народної освіти в 1917-1926 рр. (тепер ХДУ).

Як драматург М.Каляка запропонував читачеві ціле гроно різних за жанровими

ознаками та тематичними напрямками п'єс. Це й героїчна драма «Мальчишки Карантинного», присвячена патріотичній діяльності наших краян у роки Другої світової війни. А поряд синтез сімейної та виробничої драми «Доверенное лицо». Мініатюрні одноактівки «Толя Тендітний» і «П'ятий «Б» сусідять з розлогою історико-біографічною драмою про О.Пушкіна «Я вас любив...» (про кохання великого російського поета і графині Кароліни Собанської).

Відгуки і враження письменника («Чи повернуться плугатарі?», «Херсон всміхається мені» та ін.) засвідчують плідність його пошукань у царині публіцистики та літературної критики.

Тематичний діапазон доробку М.Каляки не може не вразити. У багатьох творах письменник звертається до мистецьких, культурологічних, історичних, філософських, громадянських, особистісних мотивів. Здається, нема теми, якої б не торкнувся цей непосидючий і всюдисущий, надзвичайно працездатний літератор.

До теми сталінських репресій автор звертається в творах «Повінь 53-го», «Кара». Він досліджує ті зрушення, які сталися у свідомості громадян під впливом суспільних та особистих потрясінь.

Любовні мотиви домінують у творах («Моє перше кохання», «Я візьму її руку», «Просто звичайна жінка»). Автор передає настрої радості й печалі, щастя і розчарування, надії та розпачу.

Тема чорнобильської трагедії відлунює у творах «Довічний хрест», «Чорнобиль-експеримент». Письменник застерігає від чиновницького свавілля та бездумності, нерозумного втручання в світ природи.

Тема героїзму наших співвітчизників, виявленого в роки Другої світової війни, розроблена М.Калякою в оповіданнях «Подвиг солдата», «Богдана Квітка», «Перський бузок». Люди різного віку й життєвого досвіду постають на тлі всенародних випробувань, маніфестуючи свою гідність і нескореність, ідучи на смерть в ім'я рідного краю.

Для багатьох творів письменника характерна дитяча тема («Онук», «

Шкільні мотиви звучать у творах «Золотиста троянда», «П'ятий «Б» та інших полотнах, де репрезентовані повнокровні образи вчителів та їх вихованців.

Звертається митець і до антиалкогольної тематики («Бридливий»), і до

Часто одні й ті ж герої виступають у М.Каляки в різних жанрових формах (наприклад, в оповіданні «П'ятий «Б» та однойменній п'єсі).

Наскрізною в творчості М.Каляки стала тема великого Кобзаря. Слід сказати, що Т.Шевченкові та його спадщині належить важливе місце в житті письменника. Випуск №3 альманаху «Елінг» (2004) був присвячений 190-річчю від дня народження Шевченка (М.Каляка виступив автором усіх редакційних матеріалів про Кобзаря). Письменник традиційно бере активну участь у щорічних Шевченківських святах на Херсонщині. Він є палким пропагандистом Кобзарєвого слова. У багатьох мемуарах М.Каляка згадує про великий вплив на нього ще в дитячі роки творів з «Кобзаря», подарованого матір'ю (1934). М.Каляка упорядкував і видав шевченкознавчі словники-довідники «Шевченко і Херсонщина» (1997; 2-е вид. - 1999), «Великі слова – велика сила: Крилаті слова Т.Г.Шевченка» (1999).

У книзі «Шевченко і Херсонщина» він заповнює відчутну прогалину у плані з'ясування Кобзарєвих зв'язків з Херсонщиною (губерніальною – до початку ХХ ст. та обласною – з 1944 р.). Систематизується місцева літературна, мистецька, наукова, публіцистична Шевченкіана. Наводиться інформація за персоналіями, що стосується як видатних постатей (М.Аркас, М.Чернявський, Б.Грінченко, С.Русова, М.Жук, Остап Вишня, М.Куліш, А.Бучма, О.Довженко, О.Гончар, О.Бердник, С.Бондарчук та ін.), так і менш відомих діячів – пропагандистів Шевченка у Південній Наддніпрянщині. Ідеться про Шевченкові пам'ятники і меморіальні знаки в містах і селах Херсонщини (Херсон, Скадовськ, Станіслав тощо), про вшанування Кобзаря вузами й середніми навчальними закладами. М.Каляка приділяє увагу палацам культури, клубам, музеям, паркам, вулицям, пов'язаним з іменем Шевченка. Окреслюється шевченківський репертуар театральних, хорівих, музичних колективів Херсонщини.

Довідник письменника «Великі слова – велика сила: Крилаті слова Т.Г.Шевченка» розширює уявлення про афористичний аспект Кобзарєвої спадщини. Імпульсом до появи цієї книги стало знайомство М.Каляки з виданням «Крылатые слова» (1966) Ашукіних, де не знайшлося жодного Кобзарєвого афоризму. Це при тому, що твори Т.Шевченка, як і інших світових авторів, часто перекладались російською і могли б стати вдячним матеріалом для подібного збірника.

Думки, поетичні сентенції, напучування геніального поета України повсюдно присутні в численних літературних текстах і наукових розвідках, мемуарах і листуванні, публіцистиці ХІХ-ХХІ століть. М.Каляка кореспондує читача до матеріалів з доробку класиків (П.Куліш, І.Нечуй-Левицький, Панас Мирний, М.Старицький, М.Кропивницький, І.Франко, Б.Грінченко, П.Грабовський, В.Винниченко, М.Чернявський, О.Маковей, В.Самійленко, С.Васильченко) і наших сучасників (О.Гончар, Ю.Мушкетик, І.Драч, Л.Забашта, А.Погрібний, М.Жулинський, Г.Сивокінь, В.Панченко), діячів материкової України (П.Тичина, М.Рильський, В.Сосюра, А.Малишко, П.Панч, З.Тулуб, Д.Бедзик, В.Собко, І.Цюпа) і діаспори (Ю.Бойко, О.Субтельний, Т.Осьмачка, В.Чапленко, П.Зайцев, О.Стефанович, І.Кошелівець, М.Неврий, Яр Славутич). Особливу увагу приділено текстам херсонських авторів різних епох (Дніпрова Чайка, Д.Маркович, М.Куліш, М.Василенко, Л.Марченко, М.Пентилюк, В.Загороднюк, К.Савченко). Запрошуючи до свого шевченкознавчого видання, М.Каляка переконує, що «кожен знайде для себе нову красу Слова, нові неповторні барви рідної мови, могуття і велич України» [2, 117].

До обох довідників письменника, на жаль, потрапило чимало неточностей, огріхів, неповних відомостей про ряд явищ і персоналій, але це не применшує важливості цих книг для сучасного читача, а особливо ж для бібліотекарів, учителів, студентів, школярів.

До постаті Шевченка як до символу українськості М.Каляка звертається в оповіданнях, нарисах, спогадах. Він стверджує думку, що ідеї Кобзаря, як і його портрети, книги, окремі твори, афоризми, – священні для нащадків і засвідчують живучість Шевченкового духу в співвітчизниках за різних епох. Такі апеляції до Кобзарєвого світу, до його заповітів-імперативів простежуються в діяльності капітана героїчного судна «Львів» В.Ушакова (художньо-мемуарний роман про часи Другої світової війни «Рукопис знайдено в каюті Ушакова», 1983-2003). Екіпаж цього корабля 1939 року отримав у дарунок від робітників та інтелігенції міста Львова портрет Шевченка і керувався в часи протистояння з ворогом Кобзарєвою спонукою «Борітеся – поборете!». Увесь роман перейнятий шевченківською атрибутикою на позначення присутності Кобзаря в українській сучасності (Школа імені Тараса Шевченка, теплохід «Тарас Шевченко», Парк імені Т.Шевченка в Одесі тощо).

Оповідання М.Каляки «Останній день дитинства» (1991), що воскрешає події Другої світової війни, показує звірства німецьких окупантів на Херсонщині. Ці картини розправи над цивільним населенням міста над Дніпром подаються через сприйняття юних мешканців Карантинного острова (Толя Запорожчук, Петько Чернявський, Сашко Рубльов, Шура Падалка).

У центрі твору трагічна доля місцевого єврейства, над яким збиткуються загарбники, не зупиняючись перед тортурами і вбивством. Ці криваві справи окупантів ще з більшою силою запалюють підлітків-карантинців на боротьбу з ворогами. Промовиста деталь: до конфлікту між єврейським хлопчиком Гершем-Грицьком та його мучителями прилучається поет Тарас Шевченко – через своє безсмертне слово. Спочатку підліток, вилучивши вільну хвилю в тяжкій роботі (розвантаження вагонів з деревиною, сортування та пиляння колод і дощок), читає співчутливі Тарасові рядки з поезії «Якби ви знали, паничі...» дівчаткам-сестричкам з шестикутними зірочками Діфі та Фріди («А сестри! Сестри! Горе вам, / Мої голубки молодії...»). Але ці зболені слова викликають лють у поліцай – він вириває у Герша кишенькове видання з Кобзаря й кидає в багаття. «Гриша вихопив з полум'я книжечку, згасив палаючі аркушики й сховав під руку» [1, 16]. Відтак нерівний двобій продовжується. До того ж це протистояння викликає інтерес ще й у гітлерівця.

«Поліцай намагався відібрати у чорнявого хлопчика книжку.

- Гальт! – вигукнув фельдфебель.- Давай, хлоп'як, мені. Советіш читати найн. До

мене!

Гриша міцно притиснув книжку до грудей.

- Це Тарас Григорович Шевченко» [1, 16-17].

Конфлікт загострюється. Поліцай і німецький фельдфебель намагаються досягти свого, а беззбройний і беззахисний підліток не підкоряється вимогам.

«Німець рвонув книжку. Гриша не віддав, поклав за пазуху.

- Це великий український поет! Наш поет теж.

Фельдфебель ухопив підлітка за комірці піджачини.

- Нехтуєш наказ німецького командування... Унтер-офіцер! Хлопця – до стовпа!

- Ні! – закричала мати хлопчика.- Віддай, віддай, Гришко, книжку.

- Ні! мамо! Це Кобзар. Не віддам!» [1, 17].

Вороги прив'язують непокірну дитину до стовпа й підпалюють. Мати здійснює останню спробу порятувати сина від загибелі. Але підліток залишається вірним своєму виборі і йде на смерть разом з Шевченковою книжечкою.

«До Гриші підбігла схвильована мати:

- Герш, синочок, віддай! – Вона впала перед ним на коліна, ламаючи руки.- Вогонь живцем тебе з'їсть! – Її крик зігнав з телефонного дроту зграю граків. Десь за семафором загавкав собака.

- Ні, мамо, нізащо! Ми з Кобзарем не здамося!» [1, 17].

І приречений на загибель єврейський хлопчик крізь полум'я – з останніх сил – декламує Шевченкові рядки з невмирущого послання «І мертвим, і живим...», гинучи поряд із щойно розстріляним дідусем.

Смерть ровесника Герша-Грицька спонукає хлопчаків-карантинців помститися ворогам – вони вночі спалюють лісосклад суднобетонверфі. Як відомо, ці підлітки, виведені письменником в даному оповіданні (як і в інших його творах – «Троянди на вулиці», «Рубльови», «Мальчишки Карантинного»), діяли в реальності: в 1941-1942 рр. вони займалися підпільною роботою, проводили антигітлерівські акції, за що були схоплені, жорстоко мордовані і страчені в Херсоні. Але фінал оповідання «Останній день дитинства» звучить переможно й життєствердно. Такого оптимізму додають немеркнучі в часі рядки з «Кобзаря» («...Настане суд, заговорять / І Дніпро, і гори!»), потверджуючи незворотність ворожої розплати за злочини на українській землі.

Принагідно до шевченківської теми М.Каляка звертається в радіоновелі «Без тебе мені бракувало б повітря» (2007), створеній на основі давнішого однойменного нарису (1982). У ній крізь призму спогадів херсонської вчительки постає образ репресованого поета – продовжувача Шевченкової справи – М.Чернявського. Наводяться полум'яні апеляції діяча ХХ ст. до Кобзаря як вождя українства.

У нарисі «Гордість Херсонщини» з книги прози «Рукопис знайдено в каюті Ушакова» (2007) М.Каляка наводить епізод зустрічі в 60-х рр. ХХ ст. екіпажу херсонського судна «Юрій Гагарін» з представниками профспілок Австралії. Учасниця цієї події юна австралійка Дора Пітчер прийшла до українських моряків з власною поезією. Вона щиро турбується про стан української мови в Радянській Україні, з захопленням оповідає про перебування в Канаді на відкритті першого на американському континенті пам'ятника Шевченкові. У відповідь моряк-херсонець Сергій Скоромчук подарував їй від імені екіпажу книгу творів Кобзаря 1952 року видання.

Письменник наводить промовистий діалог між судовим електриком та гостею:

«- Ось що, Доро, ти правильно зробила, що принесла нам свій вірш, але ж ми український корабель.

- Так, так, але мені сказали, що у вас вже української мови не існує.

- О ні, квітонько, вони, ті, хто таке тобі сказав, помиляються.

- Правда? – викрикнула радісно Дора. З очей бризнули блискавки.

- А у вас як? Напевно, твої батьки тут, в Австралії, вже давно українську згорнули? – знову спитав електрик.

- Ні, не «згорнули», – твердо заявила дівчинка» [3, 42-43].

До цієї ж прозової збірки увійшов нарис «Я мить чудову пам'ятаю», де згадується

знаменна подія – поява в 1859 році в Лейпцигу нелегального видання «Новые стихотворения А.Пушкина и Т.Шевченко», в якому під однією обкладинкою сусідять твори двох великих поетів Росії та України.

У розвідці «На півночі дикій» йдеться про знаменитий вірш Г.Гейне, відомий у перекладах М.Лермонтова, М.Старицького, С.Руданського, В.Александрова, Дніпрової Чайки, Лесі Українки, С.Черкасенка, Л.Первомайського та ін. М.Каляка співставляє мотив туги за коханою людиною у німецького співця та у Т.Шевченка (балада «Тополя»).

Нарис «Слово народне» (1990) М.Каляка аплікує Шевченковими рядками, а в розвідці «Вийду я тихенько на дорогу...»: До 185 річчя від дня народження М.Лермонтова» (1999) приділяє увагу Кобзаревим оцінкам творчості опального російського поета.

У ряді публікацій М.Каляка веде мову про сучасників і наступників Кобзаря через призму сприйняття ними Шевченкового світу. Шевченкознавчі елементи присутні в статтях М.Каляки «Збуджені херсонським степом. Незвичайна знахідка», «Я пам'ятник воздвиг...»: Історія одного вірша», що репрезентовані в книзі «Портрет на замовлення» (2000). Зокрема розвідка «Збуджені херсонським степом. Незвичайна знахідка» присвячена літературній династії Тулубів, що безпосередньо пов'язана з Херсонщиною і Кобзарем: йдеться про О.Д.Тулуба як діяча Кирило-Мефодіївського товариства та Шевченкового однодумця, про його сина - поета П.О.Тулуба, що переклав 15 творів з «Кобзаря» та онуку – письменницю З.П.Тулуб як авторку роману «В степу безкраїм за Уралом» - про період заслання Шевченка.

А в повісті «Портрет на замовлення», що дала назву збірці, йдеться про позацензурне видання «Кобзаря» в Празі 1876 року, про діячів з числа української еміграції, причетних до його появи.

Микола Каляка й сьогодні продовжує багато й плідно працювати як на літературній ниві, так і в царині науково-популярних студій. Сподіваємось, що письменник ще не раз порадує читацьку аудиторію новими творами, народженими з любові до людей.

Література

1. Каляка М. Без тебе мені бракувало б повітря: Збірка творів.- Херсон: Айлант, 1998.- 137 с.
2. Каляка М. Великі слова – велика сила: Крилаті слова Т.Г.Шевченка.- Херсон, 1999.- 135 с.
3. Каляка М. Рукопис знайдено в каюті Ушакова.- Херсон: Просвіта, 2007.- 265 с.

Немченко І.В. Літературно-краєзнавчі еверести Миколи Каляки / Іван Немченко // Вісник Таврійської фундації (ОВУД). – Випуск 6. – К.-Херсон: Просвіта, 2009. - С.153-161.